

Є. М. Силко, Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка

ОРГАНІЧНА ЄДНІСТЬ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ М. О. КОРФА

Силко Є. М.

Органічна єдність людини і природи в педагогічній спадщині М. О. Корфа

У статті аналізуються педагогічні погляди М. Корфа на природу як фактор всебічного розвитку особистості за встановленою трикомпонентною структурою органічної єдності людини і природи (внутрішня природа людини, навколишня природа, національна природа). Сформульовано висновок про надзвичайну актуальність успішного й широкого використання педагогом предметів та явищ як навколишньої, так й національної природи на шляху гармонізації педагогічних впливів на особистість, що розвивається.

Ключові слова: природа, людина, єдність, виховання.

Силко Е. Н.

Органическое единство человека и природы в педагогическом наследии Н. А. Корфа

В статье анализируются педагогические взгляды Н. Корфа на природу как фактор всестороннего развития личности по установленной трёхкомпонентной структуре органического единства человека и природы (внутренняя природа человека, окружающая природа, национальная природа). Сформулирован вывод о чрезвычайной актуальности успешного и широкого использования педагогом предметов и явлений как окружающей, так и национальной природы на пути гармонизации педагогического влияния на развивающуюся личность.

Ключевые слова: природа, человек, единство, воспитание.

Сьогодні необхідно усвідомити, що урбанізація життєвого простору докорінно змінила традиційні форми зв'язку людини з природою, характер спілкування між людьми, якість інформації та способи її засвоєння, характер реагування. Поступово людина втратила енергопотенціал навколишнього середовища, відкинувши споконвічну органічну єдність з природою.

У межах сучасної педагогічної науки, історико-педагогічних досліджень проблема єдності людини і природи розглядається побіжно, аналізуються лише окремі її аспекти: еколого-природоохоронний (Н. Борисенко, М. Дробноход, Д. Мельник, Н. Осипенко, Л. Пастух, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт та ін.); морально-ціннісні основи взаємодії людини і природи (О. Барліт, О. Висоцька, Т. Мантула, О. Матвієнко, Н. Ніколенко та ін.); ідея природовідповідності (О. Лучко); людиноцентризм сучасної освіти (В. Кремень); проблема естетичного виховання засобами природи (О. Донченко, Г. Тарасенко, О. Ткаченко та ін.); природоцентризм традиційно-народно виховання (Т. Дяченко, Т. Мацейків, В. Скутіна М. Стельмахович, Є. Сявавко та ін.); розвиток шкільної природничої освіти (Л. Гуцал, А. Мартін та ін) та ін.

Аналіз педагогічних поглядів М. Корфа (1834 – 1883) є актуальним як з точки зору загальної культури, так із позиції самоцінності історії освіти і педагогічної думки: в наш час зростає значення суб'єктності, незалежності суджень, індивідуально-особистісних рис педагога.

Мета статті: аналіз педагогічної спадщини М. О. Корфа в контексті ідеї єдності людини і природи як важливого фактору всебічного розвитку особистості учня; визначити особливості розуміння педагогом природовідповідного навчання і виховання.

Досліджуючи становлення особистості М. Корфа, Гаєвська Л. звертає увагу на власні спогади педагога про навчання (з неповних шести років) у сімейній школі Д. Д. Градовського. Час навчання в цьому закладі М. Корф називає „найщасливішою, найяскравішою і веселковою порою” всього його дитинства. Таке захоплення Микола Олександрович пояснює самою організацією системи навчання школи, яка цілком відповідала природі дитини. „Там нікого не морили над книгою, не пригноблювали фізичної і духовної природи дітей навчанням... Крім того, кожна дитина мала і доглядала свійських перепелів, кролів чи лошат” [1, с. 12].

Окремі погляди М. О. Корфа, передусім його запозичення ідей і методів європейської школи, часто критикувалися. У цілому ж, як стверджує його

сучасник, „власне народна школа оновилася і отримала подальший розвиток саме завдяки таким поміркованим запозиченням зарубіжних ідей і методів” [2, с. 10]. Серед великого спектру європейських філософсько-педагогічних ідей з їх національно-демократичним підґрунтям, ідея єдності людини і природи викристалізувалася в рамках філософії національної ідеї в середовищі європейської інтелігенції (так звані „інтелектуалісти”).

Корфом було створено новий тип школи – трирічну земську з одним вчителем і відповідною методою роботи. Навчання, доводив він, має виховувати, відповідати розумовим здібностям учнів; захищав повну відповідність школи народним потребам [1, с. 38]. Як бачимо, врахування внутрішньої природи дитини та національної природи (природи народу) визначили інноваційність „тризимки” в порівнянні зі школою „старого гарту”, навчання в якій зводилося до засвоєння так званих формальних навичок – читання, письма й елементарних знань з арифметики. „Ефективна школа діє не на спину (фізичні покарання), але на розум і серце учня за допомогою слова” [5, с. 32] – писав М. О. Корф.

Обов’язковим в рамках нашого дослідження є аналіз загального підручника для земських шкіл М. О. Корфа „Русская начальная школа. Руководство для земских гласных и учителей сельских школ” (1871), в якому педагог висвітлює основні питання тогочасної початкової народної освіти. В змісті підручника Микола Олександрович торкається й певних аспектів ідеї єдності людини і природи.

У главі „Обставини, що обумовлюють успіхи початкового навчання в сільській школі” роль зовнішньої природи (природно-географічні детермінанти, геокультурна єдність) в освітньому процесі М. О. Корф розглядає в контексті раціонального викладання географії: „Викладання географії вважається, в провідних країнах, раціональним лише в тому випадку, якщо починається із знайомства з місцем проживання дітей за допомогою виховних прогулянок вчителя з учнями” [5, с. 41].

Особливої уваги з огляду на визначену нами проблему заслуговує окремий розділ „Русской начальной школы” М.О. Корфа під назвою „Світознавство” (Мироведение). Саме в цьому розділі педагог розкриває органічний зв'язок людини і природи, роль природи в якості одного з найважливіших факторів навчально-виховного процесу. „Сама назва „світознавство” показує, що цим ім'ям називають той навчальний предмет, який поєднує в собі необхідні відомості про світ, природу, людей, найголовніші знання з природничих наук” [5, с. 211], – писав М.О. Корф. Відповідаючи на питання: „Чи корисно знайомити учнів народної школи з природними наука?”, педагог аргументує свою думку тим, що, по-перше, вже постала гостра необхідність позбутися поширених в народі забобонів, по-друге, – подолання несвідомого ставлення до усіх тварин, рослин і явищ природи з якими людина постійно зустрічається [Там само].

Микола Олександрович виступає проти заборони народним вчителям взагалі знайомити дітей з природою, а тим самим розвивати в них „силу думки і силу почуття”. Таким чином, спростовуючи твердження, що природничі науки є ворожими до релігії і породжують зневіру, педагог намагається показати надзвичайно позитивний вплив предметів і явищ рідної природи на розумовий, естетичний і моральний розвиток учня. „В народній школі природознавство має, як і будь-який навчальний предмет, двояке значення: воно повідомляє відомі знання, користі яких ніхто не заперечує, і в той же час воно позитивно впливає на душу учня...Якщо вчитель навчить дитину любити природу, тварин, то наскільки пом'якшує цим погляди учня у відносинах її з іншими людьми! Якщо вчитель, знайомлячи дітей з природою, привчить їх ставитися свідомо до всього навколишнього, то яку силу виховає цей вчитель для своєї батьківщини, наділивши її такими громадянами! А звичка спостерігати, вдивлятися, від часткового переходити до загального, ґрунтувати свої висновки лише на сукупності явищ і тільки на точних даних, – чи не складає все це рясного джерела багатства і розвитку, благополуччя й міцності окремих особистостей і цілого народу?” [5, с. 211], – писав М.О. Корф.

На нашу думку, в цих словах в повній мірі обґрунтовується необхідність становлення органічної єдності людини і природи з метою всебічного розвитку особистості дитини; акцентується увага на загальнодержавному значенні цієї проблеми. Ми переконані, що саме такої масштабності поширення потребує зараз ідея органічної єдності людини і природи. Це питання набувало актуальності вже 150 років тому, а в умовах сьогодення можна говорити фактично про пік такої актуальності з огляду на надзвичайну екологічну ситуацію та катастрофічний занепад духовності, зумовлений технізацією всіх аспектів життя як на рівні конкретної особистості, так і в значно глобальнішому вимірі.

Розглядаючи важливе питання вибору книги для читання, М.О. Корф вказує на серйозну помилку шкіл „старого гарту”. Педагог говорить про те, що більшість „церковних” книжок не відповідають дитячому розумінню, яке потребує легкого читання: „...Природним змістом таких статей виступає світ, що оточує дитину, світ рідної природи, з яким вона пов’язана від самого народження” [5, с. 137], – писав М.О. Корф.

Тобто педагог знаходився в глибокій опозиції до змісту тогочасної початкової освіти (переважно церковно-парафіяльної), якій повністю суперечив внутрішній природі дитини. Врахування внутрішньої природи дитини в контексті реалізації принципу природовідповідності втілюється в об’єктивній необхідності досконалого знання вікових та індивідуальних особливостей учнів, добору відповідних педагогічних умов, які сприятимуть повноцінному розвитку особистості: „Нехай найкращий сіяч вміло розкидає найкраще насіння, а врожай може виявитися поганим, навіть мізерним, якщо він не дізнається попередньо ґрунту, якому він присвячую свою працю”, – писав М.Корф [5, с. 41].

Неприродність, відірваність від життя навчальних програм народних шкіл стали предметом дослідження у статті „Програма народної школи”. У § 3 – „Положення про народні училища” з „Інструкції інспекторам народних училищ” зазначається: „Предметами навчального курсу початкових народних

училищ слугують: а) Закон Божий; б) читання за книгами громадського та церковного друку; в) письмо; г) перші чотири дії арифметики; д) церковний спів [3, с. 37]. Педагог не міг знайти логічного пояснення фактам нерідкого переслідування на практиці таких предметів як природознавство і географія. Говорячи про новий зразок школи, Н.А. Корф особливо підкреслює необхідність включення до курсу початкового навчання „ознайомлення з найголовнішими типами трьох царств природи і з основними законами природних явищ, що оточують людину...” [2, с. 4, 5].

Таке викладання, на думку Н.А. Корфа, необхідно сміливо брати за приклад, щоб зробити з природознавства в елементарній школі „предмет, що всебічно розвиває, тобто такий, що виховує, доступний дітям і захоплюючий” [Там само].

Розмірковуючи про особливості організації і функціонування народної школи в Україні на сторінках статті „Малоросійська народна школа”, М.О. Корф вказує на її обов’язковий природовідповідний характер: „Здавалося б, що, не заглиблюючись в ніякі політичні тенденції, залишаючись на суто педагогічному ґрунті, нескладно зрозуміти, що у народній школі повинен неминуче відображатися характер тієї місцевості і того населення, серед яких вона існує...” [4, с. 100].

Як бачимо, педагог виділяє два основні аспекти природовідповідності народної школи: особливості навколишньої природи та особливості природи населення відповідної місцевості. Врахування цих визначальних особливостей, на нашу думку, на сучасному етапі знаходиться на дуже низькому рівні. Досі дається взнаки тотальна уніфікація освіти радянського періоду (30-ті роки ХХ ст.). Далі Микола Олександрович конкретизує свою думку: „На програму і характер південно-російської школи обов’язково вплинуть і степ, і чумак, і спека, і ховрах, і віл, і перекази про козацтво, і філософська сутність повільного і зосередженого малороса, і народні перекази, і пісні його...” [4, с. 101]. В даному випадку широке залучення зразків усної народної творчості як джерела, що акумулює в собі особливості національної природи – однієї з

найважливіших складових ідеї єдності людини і природи – українців визначається М.О. Корфом в якості необхідної умови продуктивного навчально-виховного процесу.

Рідну мову (українську) педагог розглядає як провідну складову національної природи, що повинна стати незаперечною умовою функціонування народної школи в Україні. Водночас Микола Олександрович вказує на фактичну заборону української мови: „В тому-то й трагізм положення малоросійського вчителя, що йому, малоросу, забороняється використовувати свою рідну мову в школі і що його мова переслідується навіть поза школою” [4, с. 105].

Здійснений аналіз педагогічного спадку М.О. Корфа в контексті проблеми органічної єдності людини і природи дає можливість дійти кількох основних висновків.

1. М.О. Корф як педагог-новатор не лише заклав основи сучасної початкової школи, але й сам особисто розробив методику навчання, в тому числі природознавства, як науки, що допомагає формувати дитячий світогляд, виховувати високорозвинену та активну особистість, яка відчуває себе частиною природи і любить природу.

2. „Цілком самостійно зрозумів і відчув, що наука власне одна і полягає у вивченні людини в природі”, – писав М.О. Корф [4, с. 313]. Це твердження педагога ми виділили як світоглядне переконання, в якому знайшла своє відображення ідея органічної єдності людини і природи. Таке модерне на той час мислення лягло в основу педагогічних поглядів та професійної педагогічної діяльності Миколи Олександровича. Природовідповідний характер (внутрішня природа людини, навколишня природа, національна природа), визначив прогресивність та ефективність народної елементарної школи нового зразка і сприяли швидкому поширенню так званої Корфовської „Тризимки”.

Перспективи подальших досліджень. Дотепер недостатньо розроблені науково-філософські, психолого-педагогічні основи природного впливу.

Зокрема це стосується теоретико-методологічних аспектів вивчення взаємодії природи і життя людини.

Література

1. Гаєвська Л. Микола Корф: Громадська й педагогічна діяльність / Лариса Гаєвська. – Умань : РВЦ „Софія”, 2008. – 124 с.
2. Корф Н. А. Наше школьное дело: Сборник статей по училищеведению / Н. А. Корф. – М. : Издание братьев Салаевыхъ, 1873. – 389 с.
3. Корф Н. А. Наши педагогические вопросы. Т.1. / Н. А. Корф – М. : Издание «Сотрудникъ школь», 1882. – 438 с.
4. Корф Н. А. Наши педагогические вопросы. Т.2. / Н. А. Корф – М. : Издание «Сотрудникъ школь», 1886. – 78 с.
5. Корф Н. А. Русская начальная школа. Руководство для земских гласных и учителей сельских школ. Издание третье / Н. А. Корф. – СПб. : Издание Д. Е. Кожанчикова, 1871. – 251 с.
6. Українська педагогіка в персоналіях: У 2-х кн. Кн. 1: X – XIX ст. / ред. О. В. Сухомлинська. – Київ : „Либідь”, 2005. – 621 с.

Sylko E.N.

Organic unity of man and nature in the pedagogical heritage of N. Korf

The article analyzes the pedagogical views N. Korf on nature as a factor in the full development of the person on the set of a three-component structure of the organic unity of man and nature (the inner nature of man, the nature, the national nature). Concluded extraordinary actuality successful and extensive use of the teacher of objects and phenomena as the environment, and national nature on the way of harmonization of pedagogical influence on the developing personality.

Keywords: nature, people, unity, education.

Відомості про автора

Силко Євген Миколайович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри естетичного виховання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2013

Прийнято до друку 25.01.2013